

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто умови формування і функціонування ринку олійно-жирової продукції в Україні. Визначено вплив державного регулювання на ринок олійно-жирової продукції. Охарактеризовано сучасний стан виробництва продукції та її експортний потенціал. Відмічено головні пріоритети для подальшого ефективного розвитку ринку олійно-жирової продукції.

The formation and functioning conditions of oil-fat products market in Ukraine were considered in the article. The government regulation of oil-fat products market influence was determined. The modern state of production and its export potential were characterized. The main priorities for the further effective development of oil-fat products market was noted.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останніх років взаємозв'язок українського та світового ринків олійно-жирової продукції стає все тіснішим, що пов'язано з поглибленням процесів міжнародного поділу праці та входження України до СОТ, а також до числа світових лідерів з виробництва насіння соняшнику, соняшникової олії та шроту. Тому саме підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України щодо олійно-жирової продукції та забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках має надзвичайно важливе значення.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням основних напрямів розвитку виробництва продукції олійно-жирової галузі, взаємовідносин між виробниками сировини і переробними підприємствами, умов формування і функціонування ринку олійно-жирової продукції займалися багато вітчизняних учених, серед яких Г. В. Блакита, Л. В. Страшинська, В. І. Піддубний, В. М. Шумейко, Т. Осташко, О. Г. Волощук, М. С. Заюкова, Н. В. Каткова, С. В. Присяжнюк, І. В. Драган та ін.

Питанням державного регулювання ринку олійно-жирової продукції в Україні займалися В. М. Шумейко та Т. Осташко. Дослідженням підвищення економічної ефективності виробництва продукції олійно-жирової промисловості України присвячено праці О. Г. Волощука та Н. В. Каткової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток в Україні виробництва олійно-жирової продукції є достатньо перспективним напрямом вітчизняного ринку продовольства, що пояснюється постійним зростанням рівня споживання олії та рослинних жирів населенням планети через переорієнтацію в структурі харчування людей на олії і жири рослинного походження, замість тваринних.

В останні роки спостерігається тенденція до нехарчового використання рослинних олій (ріпакової, пальмової та соєвої), перш за все на розвиток біодизельної промисловості, що призводить до перерозподілу в харчовому секторі та заміщення їх на соняшникову олію.

Україна посідає одне з провідних місць серед світових виробників соняшникової олії. Так, тільки у 2009/2010 маркетинговому році Україна поставила на світовий ринок 2,5 млн. тонн соняшникової олії, що склало близько 60 % всього світового експорту. Проте на сучасному етапі розвитку ринку олійно-жирової продукції є ряд проблем, які стосуються експортного потенціалу ринку олійно-жирової продукції, умов формування та функціонування ринку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Постановка завдання. Метою статті є проведення дослідження експортного потенціалу олійно-жирової галузі, аналіз функціонування ринку олійно-жирової продукції в сучасних умовах та пріоритетні напрями його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок олійно-жирової продукції є одним з найважливіших складових продовольчого ринку України. Олійно-жирова продукція має стратегічне значення для України як один із трьох ключових складових у харчуванні людини разом з білками та вуглеводами, а також значною мірою, як експортноорієнтована продукція [1, с.101]. Питома вага експорту олійно-жирової продукції в структурі експорту продукції АПК у 2009/2010 МР дорівнює 30%, а в структурі експорту харчової промисловості – 50%.

Олійно-жирова промисловість України згідно із Класифікатором видів економічної діяльності виділена у самостійну групу, до складу якої входять: а) виробництво неочищеної олії та жирів; б) виробництво рафінованої олії та жирів; в) виробництво маргарину [2, с.53].

Українська олійно-жирова галузь представлена підприємствами, які входять до асоціації «Укроліяпром», що створено як добровільне об'єднання олійно-жирових підприємств з метою координації діяльності та взаємодопомоги її учасникам у вирішенні спільних організаційних, технічних та інших питань.

На сьогодні до асоціації «Укроліяпром» входять 36 учасників. Це найбільші олійно-жирові підприємства України, діяльність яких охоплює більше 90% вітчизняного виробництва рослинних олій, 81,4% виробництва маргаринової продукції, близько 40% виробництва майонезу, Український науково-дослідний інститут олій та жирів, Національний університет біоресурсів і природокористування, Інформаційно-аналітичний центр «АПК-Інформ» і ТОВ «Експертагро» та ряд малих підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом жирової продукції.

Діючі в Україні потужності з переробки насіння олійних культур станом на 01.01.2011р. за даними асоціації «Укроліяпром» становлять 10,3 млн. тонн. Обсяги виробництва олії рослинної повністю забезпечують потреби внутрішнього ринку та дозволяють здійснювати поставки на зовнішні ринки. В загальному обсязі виробництва рослинних олій 98% припадає на олію соняшникову і лише 2% – олію соєву, ріпакову, льняну та ін.

Питома вага України у світовому виробництві соняшникової олії у 2009/10 МР складає близько 25% (рис. 1) [3]. Українськими заводами за цей період було вироблено майже 3 млн. тонн соняшникової олії, а внутрішнє споживання соняшникової олії склало 434 тис. тонн. Річна потреба в соняшниковій олії в Україні складає 400-450 тис. тонн.

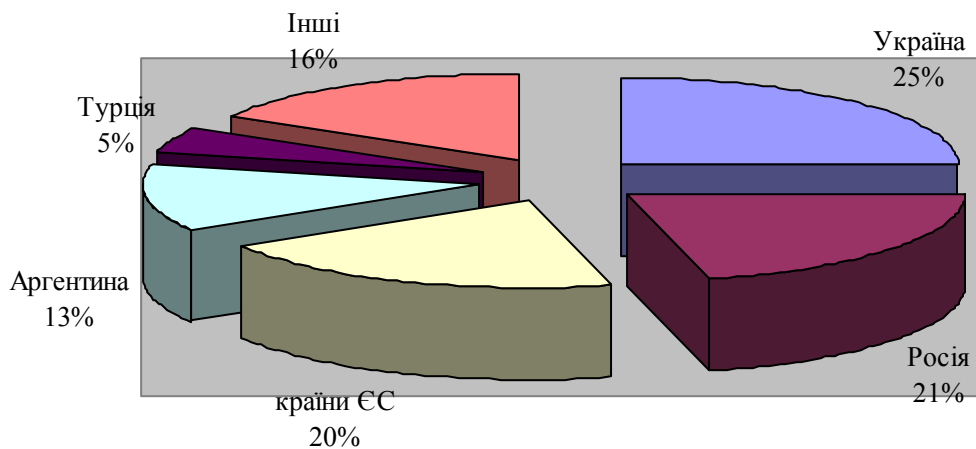

Рис. 1. Структура виробництва соняшникової олії у світі за 2009/2010 МР

Оскільки українська олійно-жирова промисловість – експортноорієнтована галузь, Україна посідає провідне місце на світовому ринку з продажу олії соняшникової. Експортувавши 2,5 млн. тонн соняшникової олії у 2009/10 МР, що складає 60% світового

експорту, вона випередила своїх основних конкурентів Аргентину та Росію, які забезпечили 19% і 11% потреб світового ринку відповідно.

Найбільшими імпортерами нерафінованої олії у 2009/10 МР стала Індія – 22% від обсягів загального експорту з України, Туреччина – 5%, Єгипет – 14%, Алжир – 6%, Іран – 4%. Серед країн ЄС: Франція – 4%, Італія – 4%, Нідерланди – 7%, Іспанія – 6%.

Україна стала лідером поставок соняшникової олії у світі відносно недавно. До 1998/99 МР її частка не перевищувала 7-8% (рис. 2).

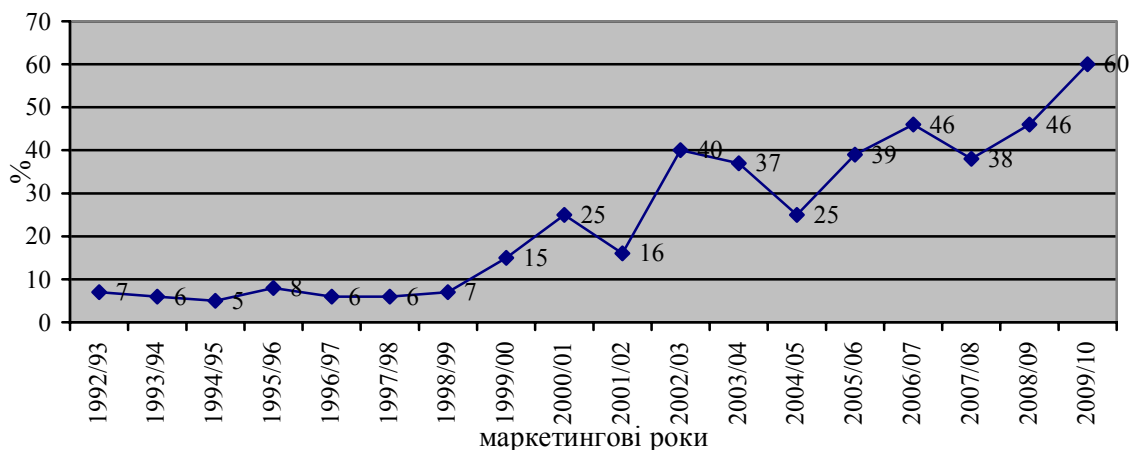

Рис. 2. Частка України у світовому експорті соняшникової олії за роками

Для стимулювання зростання виробництва соняшникової олії у 1999 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур», яким встановлювався податок на експорт насіння соняшнику в розмірі 23% експортної вартості партії, подальше зниження у 2001 році склало 17%.

Ці заходи з боку держави дозволили скоротити експорт насіння соняшника та сприяли зростанню виробництва соняшникової олії на внутрішньому ринку, збільшили завантаження олійно-жирового комплексу, а також збільшили частку експорту соняшникової олії на світовому ринку. Відбулось заміщення експорту сировини експортом готової продукції олійно-жирової галузі.

У ході переговорів про приєднання до Світової організації торгівлі (СОТ) Україна зобов'язалася скорочувати експортне мито щорічно на один відсоток. І, починаючи з 16%, в умовах приєднання, має досягти 10% [4, с.3]. На сьогодні Україна є членом СОТ, а поточна ставка мита у 2011 році становить 11%.

Варто зазначити, що експортні обмеження на насіння соняшнику застосовують й інші країни, захищаючи свої внутрішні ринки, зокрема в Росії експортне мито на насіння соняшника складає 20%, в Аргентині – 32%. Так, подальше зниження чи навіть скасування експортного мита на насіння соняшнику ускладнить державне регулювання ринку, яке узгоджує інтереси сільськогосподарських виробників і переробників, а також забезпечує продовольчу безпеку країни [5, с.60]. У рамках переговорів щодо поглибленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС приділяється особливе значення питанню експортного мита на насіння соняшника. Саме ЄС наполягає на повній відміні мита на експорт насіння соняшнику, яке стимулює розвиток вітчизняного виробництва та переробної промисловості з високою доданою вартістю експорту. Україна на сьогоднішній день має достатні потужності для переробки всього обсягу вирощеного врожаю і зацікавлена в максимальній його переробці на вітчизняних підприємствах з тим, щоб торгувати не сировиною, а високоякісною готовою продукцією, формуючи додану вартість, робочі місця, прибуток, податки тощо [6, с.82].

За розрахунками УКАБ «Український клуб аграрного бізнесу» у результаті скасування мита Україна може перетворитися з експортера соняшникової олії на імпортера, при цьому ціни на соняшкову олію в ЄС вищі, ніж в Україні, що призведе до зростання цін

на олію приблизно на 70 %, а на продукцію з використанням соняшникової олії (майонез, маргарин) – на 130-150%. У разі збереження вивізного мита тенденція до підвищення попиту на українську соняшкову олію зберігатиметься, а, відповідно, потреба у сировині для переробки на внутрішньому ринку також збережеться [7, с.25].

На підприємствах олійно-жирового комплексу впродовж останніх років переробка насіння соняшника стала основною частиною в структурі його використання (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва та експорту насіння соняшника та соняшкової олії в Україні за даними компанії «ПроАгро»

Показники	Маркетингові роки					
	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2009/10 до 2005/06, у %
Виробництво соняшнику, тис. тонн	4706	5324	4174	6526	7114	151,2
Експорт соняшнику, тис. тонн	220	337	71	773	350	159,1
Питома вага експорту в структурі виробництва, %	4,6	6,3	1,7	11,8	4,9	106,5
Виробництво соняшкової олії, тис. тонн	1938	2148	1775	2590	3000	154,8
Експорт олії, тис. тонн	1568	1833	1343	2177	2551	162,7
Питома вага експорту в структурі виробництва, %	80,9	85,3	75,7	84,1	85,0	105,1

За даними табл. 1 спостерігається позитивна динаміка виробництва насіння соняшника та соняшкової олії. Так, у 2009/10 МР виробництво насіння соняшника збільшилось на 51,2% порівняно з 2005/06 МР. Питома вага експорту насіння соняшника в структурі виробництва у 2009/2010 склала всього 4,9 %. На відміну від соняшника виробництво соняшкової олії в Україні орієнтовано на експорт, тому питома вага експорту в структурі виробництва у 2009/10 МР склала 85%.

Основними компаніями-експортерами соняшкової нерафінованої олії є: «Кернел» (ЗАТ «Полтавський ОЕЗ», ЗАТ «Приколотнянський ОЕЗ», ВАТ «Вовчанський ОЕЗ», ВАТ «Кіровоградолія», ТОВ «Екотранс»), «Каргілл», «Сантрейд» (ЗАТ «Дніпропетровський ОЕЗ»), «Серна», ПГ «Віойл» (ЗАТ «Вінницький ОЖК», ВАТ «Чернівецький ОЖК»). На рис. 3 подано частку експорту основних експортерів у відсотках (рис. 3).

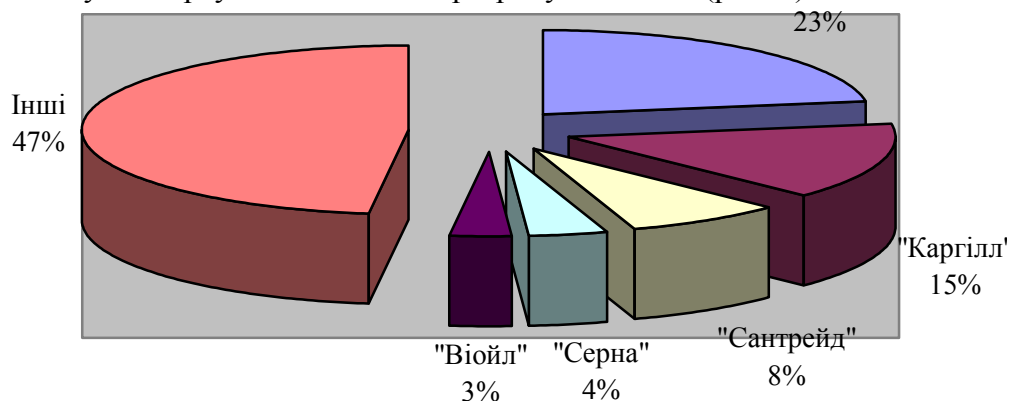

Рис. 3. Частка основних компаній-експортерів соняшкової нерафінованої олії

Вторинним продуктом переробки при виробництві соняшникової олії є соняшниковий шрот, виробництво якого прямо пропорційно залежить від обсягів виробництва олії.

Основне призначення шроту – це кормове використання в тваринництві. Світові ціни на шрот вищі, ніж ті, які можуть запропонувати українські тваринницькі підприємства, тому дана продукція має експортну орієнтованість.

Так, за 2009/10 МР українськими підприємствами було вироблено 2,94 млн. тонн соняшникового шроту, а експорт за цей період склав 2,06 млн. тонн, це вище порівняно з 2008/2009 МР на 0,6 млн. тонн [7, с.11-12]. Частка України в загальному обсязі світового експорту соняшникового шроту складає 55 % у середньому за попередні три сезони. Основними покупцями соняшникового шроту стали Білорусія, Ізраїль та Турція.

Загальна пропозиція на ринку насіння соняшника, соняшникової олії та шроту в Україні формується майже за рахунок власного виробництва. Імпорт соняшника та продуктів його первинної переробки практично відсутній. Імпортується в основному насіннєвий матеріал соняшника.

Виробництво маргаринової продукції за останні сезони також зростає. Це пов'язано як зі збільшенням внутрішнього споживання, так і зі зростанням експорту. У 2009/10 МР було вироблено 357 тис. тонн маргпродукції та спецжирів, що на 10% більше порівняно з 2008/09 МР (341,9 тис. тонн). На внутрішній ринок було поставлено 300 тис. тонн маргаринової продукції.

Основна частка (не менше 50%) виробленої маргпродукції споживається виробниками мучних, кондитерських та хлібобулочних виробів. На молочну промисловість припадає близько 30%, а інша частина використовується у виробництві шоколадних виробів, кондитерських начинок, продукції швидкого приготування.

На ринку України маргарин виробляють 12 спеціалізованих підприємств. Найбільші виробники маргпродукції та спецжирів – ПГ «Креатив» (28%), Запорізький (23%) та Вінницький ОЖК, Харківський та Львівський ЖК, Київський ОЕЗ, частка яких у загальному виробництві становить 86%.

У 2009 р. загальний обсяг виробництва майонезу і соусів в Україну склав 162,225 тис. т., що складає 92,3% від аналогічних показників 2008 р. Основною тенденцією розвитку ринку майонезу у 2009 р. було зниження рівня споживання. За різними оцінками, його спад склав 10-15% відносно минулого року.

Однією з важливих проблем підприємств олійно-жирового комплексу України є питання якості продукції, оскільки соняшникова олія, що постачається на експорт, повинна відповідати певним загальноосвітнім стандартам і правилам. На сьогодні в Україні недосконала система стандартизації та сертифікації олійно-жирової продукції, що експортується, що породжує конфліктні ситуації між експортерами та споживачами.

Так, у квітні 2008 року Україна отримала від Європейської комісії інформацію про виявлення технічного масла у соняшниковій олії і після тривалих консультацій було прийнято рішення про заборону імпорту соняшникової олії до країн ЄС.

Наслідком зазначеного інциденту стало обмеження продажів у даному напрямку і посилення контролю з боку країн Євросоюзу, у результаті чого експортні можливості України у цьому сегменті різко скоротилися, а налагоджені ринки збуту були втрачені.

Головною умовою Єврокомісії для відновлення імпорту української олії було впровадження на всіх підприємствах України системи безпеки харчових продуктів НАССР.

Незважаючи на те, що вже до вересня 2009 року систему НАССР було впроваджено практично на всіх заводах, що виробляють соняшкову олію, відновити експорт по налагоджених раніше каналах, а найголовніше, репутацію України як надійного ділового партнера і постачальника якісної продукції, виявилось набагато складніше.

З України в основному експортується нерафінована олія. Зараз на вітчизняних підприємствах докладається багато зусиль для нарощування експорту олії рафінованої дезодорованої фасованої. Для цього заводи обладнано сучасними комплектними імпорнтними лініями з рафінації, дезодорації і фасування олії.

Але в умовах жорсткої конкуренції, а також через те, що в країнах ЄС, Туреччини та Близького Сходу побудовано заводи, які орієнтовані на очищення української соняшникової олії, темпи зростання експорту української рафінованої олії дуже низькі.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, Україна має значний експортний потенціал, бо виробництво та споживання олійно-жирової продукції увесь час збільшується як в Україні, так і у світі в цілому. Жорстка конкуренція на зовнішньому ринку олійно-жирової продукції вимагає дотримання всіх вимог щодо якості продукції, що експортується.

Тому необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу для здійснення контролю за якістю та безпечністю олійно-жирової продукції, дотримання вимог до виробництв та стану технологічної документації.

Соняшникова олія є сировиною для виробництва інших видів олійно-жирової продукції, а тому слід поступово скорочувати частку нерафінованої олії в структурі експорту та сприяти розширенню асортименту експортованої олійно-жирової продукції з високим ступенем обробки.

Через те, що олійно-жирова промисловість має стратегічне значення для продовольчої безпеки України, державний контроль та регулювання її діяльності має бути обов'язковим. Саме державне регулювання може відродити олійно-жирову галузь чи загальмувати її розвиток.

Список використаної літератури

1. Шумейко В. М. Вплив державного регулювання на ринок олійно-жирової продукції в Україні / В. М. Шумейко // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів [Вип. 22]. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 93–102.
2. Волощук О. Г. Особливості та умови формування економічної ефективності виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості / О. Г. Волощук // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 53–56.
3. Украина – лидер по экспорту подсолнечного масла [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/ukraine-lider-po-eksportu-podsolnechnogo-masla-58549>.
4. Штрубенхоф Х. Оцінка впливу скасування експортного мита на насіння соняшнику на економіку України / Х. Штрубенхоф, А. Ліссітса, В. Лапа, С. Кандул [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agribusiness.kiev.ua/img/zstored/files/Report_UKR.pdf.
5. Осташко Т. Ризики для сільського господарства від встановлення зони вільної торгівлі з ЄС / Т. Осташко // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 57–69.
6. Страшинська Л. В. Основні тенденції регіонального розвитку підприємств на ринку олії / Л. В. Страшинська // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 79–85.
7. Осташко Т. Оцінка ефективності державного регулювання експорту та експортних цін на ринку зернових та олійних культур в Україні / Т. Осташко, Н. Сеперович, О. Протченко, В. Колісник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amdi.org.ua>.

Прийнято до друку 29.06.2011